

ВВІЗНЕ МИТО ЯК ЕЛЕМЕНТ НЕПРЯМОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто мито в системі державного регулювання на ринку нафтопродуктів України. Проаналізовано основні виклики та наслідки, пов'язані з можливістю впровадження мита на імпорт нафти й нафтопродуктів. Окреслено тенденції в нафтозабезпеченні на ринку пального України.

Ключові слова: мито, ринок нафтопродуктів, державне регулювання, пальне.

В умовах тотальної глобалізації та інтеграції України до світової економіки імпорт є основною складовою забезпечення ринку нафтопродуктів України сировиною. Головною проблемою цієї тенденції є питання забезпечення розвитку вітчизняної нафтопереробки та стабільного функціонування ринку нафтопродуктів України й запобігання кризовому стану в галузі.

Із метою вирішення цієї проблеми використовують методи державного регулювання економіки країни. Одним із головних елементів державного регулювання на ринку нафтопродуктів є податки. Найбільш суперечливою складовою податкового регулювання останнім часом є мито на імпорт нафти й нафтопродуктів.

Вагомий внесок у дослідження сутності й основних теоретичних аспектів мита в системі державного регулювання зробили багато вітчизняних і зарубіжних економістів: Г.С. Вечканов, Г.Р. Вечканова, Т.В. Горянська, О.П. Гребельник, І.М. Карамбович, Т.М. Лозинська, В.І. Ляшенко, І.П. Ніколаєва, Н.В. Осадча, О.В. Покатаєва, А.М. Стельмашук, Д.М. Стеченко та ін.

Нові економічні реалії вимагають від держави адекватно реагувати на тенденції, які постійно змінюються на ринку нафтопродуктів України. У зв'язку з цим виникає необхідність реформувати наявну систему державного регулювання, але при цьому треба враховувати можливі наслідки від створення нових умов функціонування суб'єктів ринку пального. Найменш дослідженим і перевіреном на практиці елементом системи реформування державного регулювання є мито на імпорт нафтопродуктів, яке не використовують на ринку пального з 2005 р. і про впровадження якого останнім часом ведеться багато розмов.

Метою статті є аналіз мита в системі державного регулювання на ринку нафтопродуктів України, виявлення основних переваг і недоліків від встановлення мита на імпорт нафти й нафтопродуктів.

Питання здійснення державного регулювання на ринку нафтопродуктів України є дуже проблематичним і потребує досконалого розгляду не тільки теоретичних, але й практичних аспектів.

Теоретичний аспект у першу чергу пов'язаний із визначенням державного регулювання економіки в ринкових умовах. Так історично склалося, що через нездатність ринкового механізму до постійного саморегулювання, у зв'язку

з певними обставинами й на певних етапах розвитку економічної системи, постає гостра необхідність у державному регулюванні.

Державне регулювання економіки, згідно з А.М. Стельмахук являє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, здійснюваних правомочними державними установами й суспільними організаціями з метою стабілізації та пристосування наявної соціально-економічної системи до умов, що змінилися [1, с. 27].

Г.С. Вечканов та Г.Р. Вечканова стверджують, що державне регулювання економіки – це система заходів законодавчого, виконавчого й контрольного характеру, здійснюваних правомочними державними установами та громадськими організаціями, націлена на підвищення ефективності виробництва й задоволення потреб суспільства [2, с. 156].

Д.М. Стеченко стверджує, що державне регулювання являє собою комплекс майже всіх функцій держави, пов'язаних з економічною й економіко-соціальною діяльністю та покликаних забезпечити умови функціонування ринкової економічної системи [3, с. 5].

При цьому тільки І.П. Ніколаєва вважає, що державне регулювання ринкової економіки є процесом впливу на соціально-економічну систему певного суспільства правомочних державних органів за допомогою системи законодавчих, адміністративних і контрольних заходів із метою підвищення ефективності дієвості ринкового механізму та забезпечення економічної стабільності [4, с. 418].

Виходячи із цих, а також багатьох інших визначень у науковій літературі та практичних дослідженнях можемо сформулювати свій варіант: державне регулювання – це в першу чергу система заходів різноманітного характеру в процесі впливу безпосередньо на фінансово-господарську діяльність підприємств або створення певних умов, відповідно до яких підприємство функціонуватиме в межах обраного напрямку й мети державного регулювання.

Визначивши сутність державного регулювання, треба окреслити основну мету державного регулювання ринку пального.

Ключова мета державного регулювання ринку нафтопродуктів – це створення стабільної та збалансованої соціально-економічної ситуації на ринку пального, яка повинна забезпечувати підтримку в процесі функціонування й стимулювання розвитку діяльності підприємств українського нафтовидобувного та нафтопереробного сектору; усунення ризику виникнення дефіциту товару й значного зростання цін на ринку нафтопродуктів.

Методи державного регулювання ринку нафтопродуктів являють собою взаємозалежний і взаємопов'язаний комплекс способів і інструментів, за допомогою яких органи державної влади здійснюють системний вплив на елементи ринку пального України з метою створення необхідних умов для забезпечення стабільного розвитку економіки України взагалі, та ринку нафтопродуктів зокрема.

У сучасній економічній теорії є багато підходів до класифікації методів державного регулювання, які для більш ґрунтовного й елементного розгляду необхідно систематизувати, розподіливши відповідно на дві основні класифікаційні групи.

Перша група дозволяє класифікувати методи залежно від форм впливу на суб'єкти ринку нафтопродуктів, при цьому вона включає дві підгрупи [1, с. 29; 2, с. 157-158; 3, с. 69-70]: прямі й непрямі (опосередковані).

Методи прямого державного впливу полягають у безпосередньому впливі держави на суб'єкти ринку пального за допомогою жорстких адміністративних важелів. Ці методи представлені такими основними формами:

- державні дотації для підприємств;
- державні замовлення;
- стратегічні державні програми економічного розвитку;
- адміністративно-правові обмеження певних аспектів функціонування підприємств;
- спеціальні дозволи, ліцензування певних видів діяльності та ін.

Методи непрямого (опосередкованого) державного регулювання полягають не в прямому жорсткому втручанні держави в ринковий механізм, а у створенні необхідних передумов, запровадження яких спричинить зміни умов функціонування суб'єктів ринку. До цих методів відносять:

- податкове регулювання (рівень і склад податкової системи; податкові пільги та знижки; податкові канікули);
- фінансово-економічне регулювання (прискорені норми амортизації; валютні курси; рівні цін);
- зовнішньоекономічне регулювання (стимулювання експорту, стримування імпорту).

Друга група дозволяє класифікувати методи державного регулювання залежно від засобів впливу на ринок [1, с. 30; 3, с. 71-73], при цьому вона включає три підгрупи:

- правові методи регулювання полягають у створенні напрямків діяльності суб'єктів ринку й меж державного втручання, шляхом створення відповідної нормативно-законодавчої бази та юридичних норм;
- адміністративні методи регулювання являють собою діяльність виконавчих органів, спрямовану на дозвіл, заборону або обмеження певних сфер функціонування підприємств на ринку нафтопродуктів;
- економічні методи регулювання полягають у непрямому впливі на суб'єкти ринку за допомогою економічних важелів.

У сучасних ринкових умовах найефективніше серед усіх представлених методів державного регулювання на ринку пального України діють непрямі методи, найбільш використовуваними з яких є податки.

Серед податків – основних інструментів непрямого державного регулювання на ринку нафтопродуктів – останнім часом привертає увагу такий вид податку, як ввізне мито, тому що мито відіграє значну роль у системі регуляторів не тільки зовнішньоекономічної діяльності України, але й у системі внутрішньої торгівлі нафтопродуктами.

Звернення до цього питання обумовлене в першу чергу значною залежністю українського ринку нафтопродуктів не тільки від імпорту нафтової сировини, а й від готових нафтопродуктів, що створює негативні умови для подальшого розвитку нафтопереробної промисловості країни. Ситуація на ринку нафто-

продуктів України в 2010 р. щодо основних видів пального характеризується значним збільшенням обсягу імпорту, порівняно з попередніми роками (особливо порівнюючи з показниками кризового 2005 р., як показано на рисунку 1.

Рисунок 1 – Структура ринку бензину моторного з 2005 р. до 2010 р.

Структура ринку бензину в 2010 р., порівняно з 2009 р. характеризується збільшенням обсягу імпорту товарів на 0,5 млн т. і доведенням його до рівня 2008 р., що вказує на більш-менш стабільну ринкову ситуацію. При цьому, порівняно з кризовим 2005 р., імпорт нафтопродуктів у 2010 р. зріс на 1,6 млн т. бензину моторного.

Негативним сигналом є зниження виробництва пального на вітчизняних нафтопереробних підприємствах на 0,2 млн т. Це пов'язано в першу чергу з тим, що сьогодні на ринку стабільно працюють тільки два з шести НПЗ України, та з низькою конкурентоспроможністю вітчизняної продукції.

Ринок дизельного палива в 2010 р. характеризується зростанням імпорту в загальному обсязі споживання на 0,3 млн т., порівняно з 2009 р., та на 1,7 млн т., порівняно з 2005 р. Негативною динамікою характеризується виробництво ДП на НПЗ України, яке в 2010 р. скоротилося на 0,5 млн т. продукції.

Це все вказує на те, що для забезпечення стабільності ситуації на ринку нафтопродуктів України держава повинна стимулювати й підтримувати українських нафтопереробників, які перебувають у нерівних умовах з імпортерами.

Із 2005 р. частка імпорту з року в рік зростає, витісняючи з ринку нафтопродуктів українських виробників, які не в змозі конкурувати з імпортом через певні причини:

- по-перше: безмитний режим імпорту нафтопродуктів;
- по-друге: більш висока якість нафтопродуктів, які ввозяться на територію України, порівняно з якістю вітчизняного пального, яке в більшості випадків не відповідає встановленим європейським стандартам. Це пов'язане з тим, що нафтопродукти в Україні виробляються з української та російської нафти, яка в свою чергу є дуже складною для переробки.

– по-третє: НПЗ, на яких виробляють вітчизняне пальне, у своїй діяльності використовують застаріле обладнання й технології переробки.

Відтоді, як було скасовано імпортне мито з нафтопродуктів, які постачаються в Україну, розпочалася боротьба української нафтопереробки з безмитним імпортом, вартість, якого є меншою за собівартість нафтопродуктів, що їх виробляють вітчизняні заводи.

Тільки в кінці 2010 р. Міністерство палива й енергетики України (зараз Міністерство енергетики та вугільної промисловості), під тиском власників НПЗ, рішуче висловилося за введення мита на імпорт нафтопродуктів з метою запобігання краху української нафтопереробки. Власники нафтопереробних заводів України вимагають запровадження мита на всі імпортні нафтопродукти: для бензину, незалежно від спрямування імпорту, на рівні 130 євро/тонну й дизпалива – 80 євро/тонну.

23 листопада 2010 р. на засіданні Експертно-аналітичної групи з питань стабільного функціонування ринку нафтопродуктів і розвитку нафтопереробної промисловості керівник Міністерства палива й енергетики (зараз Міністерство енергетики та вугільної промисловості) Юрій Бойко заявив, що міністерство направило в Кабінет Міністрів лист із пропозицією ввести з 2011 р. мито на імпорт нафтопродуктів у розмірі 120 євро за тонну [6].

Така позиція уряду викликала дуже багато суперечливих відгуків експертів і безпосередніх учасників ринку нафтопродуктів України.

Останнім часом дуже багато дискусій велося щодо здійснення державного регулювання шляхом введення мита на імпорт на ринку нафтопродуктів України.

Це питання викликає багато суперечливих думок у учасників ринку пального України. Одні з них (це, передусім, власники нафтопереробних заводів на території України) обстоюють пропозицію стосовно встановлення мита на імпорт нафтопродуктів. Це, на їх думку, допоможе вирівняти умови для всіх учасників ринку. Вони вважають, що такий крок сприятиме виведенню конкурентоспроможності вітчизняних НПЗ на світовий рівень.

Власники НПЗ стверджують, що введення мита на імпорт нафтопродуктів із країн, які мають преференційне ціноутворення щодо нафтової сировини, дозволило б вирівняти умови роботи на ринку й, таким чином, підтримати добросовісну конкуренцію. Введення мита не призведе до збільшення ціни, а спричинить перерозподіл заробітків усередині збутового ланцюга [7].

Інші (імпортери нафтопродуктів і експерти ринку, які є супротивниками такого кроку) вважають, що це призведе до монополізації ринку пального українськими виробниками через значне зменшення кількості конкурентів.

Так, асоціація «Об'єднання операторів ринку нафтопродуктів України» звернулася до уряду, в особі Прем'єр-міністра Миколи Азарова, з пропозицією не встановлювати мито на імпортні нафтопродукти. У листі асоціації відзначено, що, з урахуванням підвищення акцизів (згідно з прийнятим нещодавно Податковим кодексом), введення мита на імпорт нафтопродуктів призведе до підвищення їх вартості в Україні на 20-22%, або на 1,5-1,7 грн за 1 літр [8].

Мито на імпорт нафтопродуктів в Україну є як одним з інструментів, за допомогою яких український уряд регулює та координує ринок нафти й нафтопродуктів України.

Ввізне мито як інструмент державного регулювання на ринку нафтопродуктів України використовується в декількох напрямках:

1. Для регулювання обсягів імпорту нафтопродуктів:

– за допомогою збільшення ставок мита скорочуються обсяги імпорту (використовується як бар'єр входу на ринок, за умови встановлення якого імпортери шукають більш вигідні джерела постачання та канали збуту);

– шляхом зменшення ставок мита або взагалі його скасування держава стимулює зростання обсягів постачання нафтопродуктів, які імпортуються в Україну.

2. Для регулювання діяльності вітчизняних НПЗ і ситуації на ринку нафтопродуктів:

– для підтримки нафтопереробної галузі України, з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції нафтопереробки, урядом встановлюється мито на імпорт нафтопродуктів в Україну на такому рівні, який забезпечить рівні умови для всіх учасників ринку;

– у кризовій ситуації, коли в країні спостерігається дефіцит нафтопродуктів, який сприяє значному зростанню цін на нафтопродукти, держава зменшує ставку мита або взагалі його скасовує, чим відкриває український ринок для імпортерів.

3. Для регулювання цінової кон'юнктури на ринку нафтопродуктів України. Склад і кількість податків відіграють значну роль у податковому регулюванні цін на ринку нафтопродуктів як інструменти (завдяки великій питомій вазі в структурі ціни), за допомогою яких регулюється рівноважна ціна між попитом і пропозицією:

– для значного зниження рівня ціни на ринку пального уряд зменшує або зовсім скасовує ставку ввізного мита, яке є складовою ринкової ціни на продукцію нафтопереробки, тим самим робить цей сегмент економіки більш привабливим для входу в галузь конкурентів, які забезпечать зростання обсягу пропозиції товарів на ринку пального;

– за умови запровадження мита на імпорт товарів на ринку пального відбувається зменшення кількості підприємств, які імпортують нафтопродукти на територію України, тим самим зменшуючи обсяг пропозиції, що спричиняє дефіцит у нафтозабезпеченні й супроводжується стрибком цін.

4. Для збільшення податкового надходження щодо доходів Державного бюджету за рахунок ввізного мита на нафту та нафтопродукти України.

5. Із виявленням протекціонізму щодо вітчизняних нафтопереробних підприємств для захисту й подальшого розвитку НПЗ України.

6. Формування оптимальної та збалансованої структури забезпечення ринку нафтопродуктів України необхідним товарним асортиментом, ін.

Аналізуючи тенденції на ринку пального України й загальні тенденції державного регулювання, підкреслюємо, що запровадження мита на імпорт нафтопродуктів може спричинити такі наслідки:

1. Зниження кількості конкурентів на ринку пального, що у свою чергу призведе до:

- монополізації становища українських виробників нафтопродуктів на українському ринку, виробничі потужності яких і так зосереджені в руках трьох власників;

- значного стрибка цін, у зв'язку з майже незмінним обсягом попиту на товар і значним скороченням пропозиції на ринку пального (за оцінками експертів, ціна бензину зросте на 1,00-1,20 грн за 1 літр, дизельного палива – на 0,70-0,80 грн за 1 літр);

- зростання рівня інфляції в українській економіці;

- зниження якості нафтопродуктів на ринку України, що пов'язано в першу чергу з неможливістю виробляти пальне, яке відповідає європейським стандартам «Євро-4» та «Євро-5».

2. Руйнація відносно стабільної диверсифікованої системи постачання нафти й нафтопродуктів України, яка вже декілька років характеризується розширенням кола постачальників як сирової нафти, так і готових нафтопродуктів.

3. Значний дефіцит обсягу пропозиції майже всіх товарних позицій на ринку нафтопродуктів.

4. Створення додаткового тягара в ціні товару, який повністю переноситься на кінцевого споживача, що в підсумку призведе до скорочення споживання та ін.

Тобто є багато можливих наслідків від упровадження ввізного мита на нафтопродукти, але ключовий з-поміж них – обов'язкове й нестримне зростання цін на всі види пального в Україні, що неодмінно спричинить виникнення всіх інших наслідків.

Тенденція до зростання цін на нафтопродукти змусить державу використати інструменти стримування цін шляхом встановлення граничних цін на основні види пального, що неодмінно призведе до дефіциту товарів, для ліквідації якого держава буде змушена скасувати мито на імпорт нафти й нафтопродуктів. Це вказує на те, що в сучасних економічних умовах, за наявної нестабільної ситуації як у економіці, так і на ринку нафти та нафтопродуктів України запровадження мита на імпорт є несвоєчасним і недоцільним.

Висновки. Таким чином, мито як складова державного регулювання ринку нафтопродуктів є складною системою інструментів і методів впливу держави на діяльність суб'єктів ринку пального в процесі їх фінансово-господарської діяльності. Державна політика у сфері регулювання ринку нафтопродуктів повинна бути обґрунтованою та мати систематичний характер, що дозволить координувати стан нестабільного ринку України, який потребує підтримки з боку держави. Але державному регулюванню не слід вдаватися до жорсткого адміністративного характеру дій, спрямованих на обмеження обсягу імпорту нафтопродуктів у структурі нафтопродуктозабезпечення країни, тому що це призведе до виникнення дефіциту пропозиції на ринку пального та значного зростання цін.

Перспективами подальшого дослідження є аналіз системи державного регулювання цін на ринку нафти й нафтопродуктів та розробка рекомендацій з

удосконалення наявного механізму ціноутворення на підприємствах торгівлі нафтопродуктами.

Література

1. Стельмашук А.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / А.М. Стельмашук. – Тернопіль: ТАНГ, 2000. – 315 с.
2. Вечканов Г.С. Макроэкономика / Г.С. Вечканов, Г.Р. Вечканова. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.
3. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Д.М. Стеченко. – К.: МАУП, 2000. – 176 с.
4. Экономическая теория: учебник для студентов вузов, обучающихся по экон. спец. / под ред. И.П. Николаевой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 527 с.
5. Інформація Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.
6. Україна витіснить Литву з внутрішнього ринку нафтопродуктів [Електронний ресурс] // Економічна правда. – [Цит. 2010]. – Режим доступу: <<http://www.epravda.com.ua/news/2010/12/1/259985>>.
7. НПЗ відстоюють імпортне мито, трейдери вважають їхню позицію шантажем [Електронний ресурс] // Дзеркало Тижня. – [Цит. 2011]. – Режим доступу: <<http://www.dt.ua/online/articles/74478#article>>.
8. Бойко визначився з розмірами імпортних мит на бензин [Електронний ресурс] // finance.ua. – [Цит. 2010]. – Режим доступу: <<http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2010/12/15/220678>>.
9. Мінфін і Мінекономіки проти введення мит на імпорту нафтопродуктів [Електронний ресурс] // Дзеркало Тижня. – [Цит. 2011]. – Режим доступу: <<http://www.dt.ua/online/articles/73020#article>>.
10. Карамбович І.М. Функції мита: порівняльний аналіз / І.М. Карамбович // Економічний простір. – 2008. – № 19. – С. 222-226.